

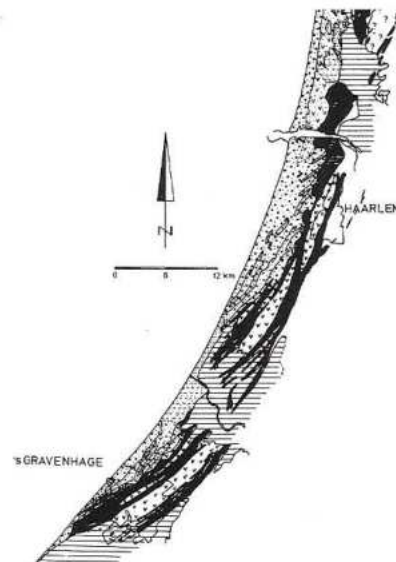
De wallen van het Westland

KEES VERTEGAAL

Tussen Kijkduin en Ter Heijde ligt een weinig bekend en enigszins raadselachtig duinlandschap. Aan de zeezijde ziet het er tamelijk normaal uit: een dubbele zeereep en een licht golvend jong duinlandschap. Ook de binnenduinrand voldoet aan de verwachtingen: hier liggen voor Hagenaars bekende landgoedbossen als Ockenburgh en het Hyacintbos. Maar daartussen strekt zich een bijna vlak landschap uit met merkwaardige patronen van langgerekte wallen en vierkante akkertjes. Ook liggen er fraaie paarse heideveldjes, omzoomd door eiken- en berkenbos: een landschap dat je eerder in Drenthe zou verwachten dan onder de rook van Den Haag. Het oude duinlandschap van Solleveld is een bijzonder restant van een stuk strandwal in een oude, deels middeleeuwse verschijningsvorm.

Solleveld is het enige duingebied langs de Nederlandse kust dat overwegend bestaat uit "Oude Duinen". Het oude duinlandschap ontstond al zo'n 5000 à 3500 jaar geleden; de vorming van de jonge duinen begon pas rond het jaar 1000 na Chr. Oude duinen bestonden uit langgerekte strandwallen met vrij lage duintjes erop, en brede, laaggelegen strandvlakten ertussen. Alleen langs de Hollandse vastelandskust, tussen Alkmaar en Den Haag, zijn in de ondergrond nog grote stukken van de oude duinen aanwezig, zoals te zien is in figuur 1.

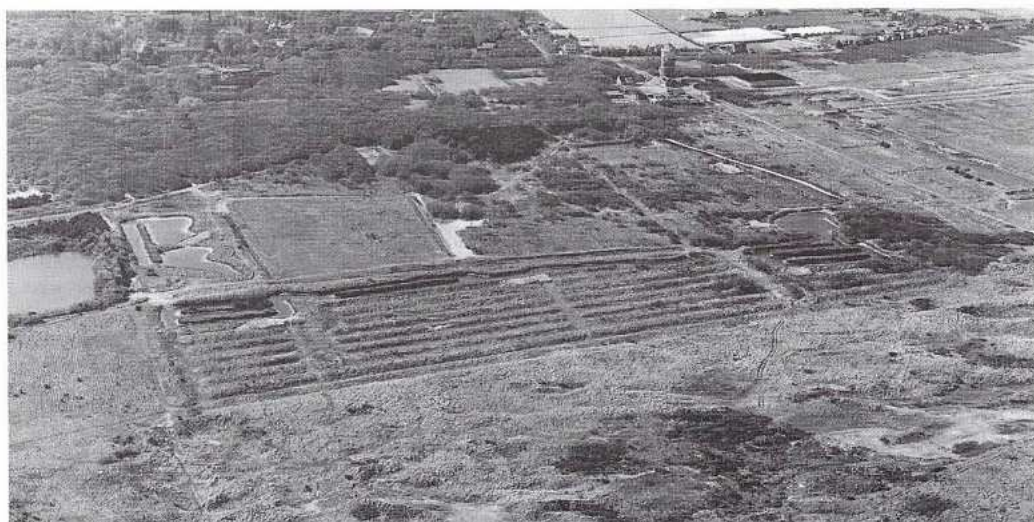
In het begin moeten de oude duinen veel hebben geleken op onze tegenwoordige jonge duinen, maar in de loop van de duizenden jaren is veel veranderd. Behalve in het patroon van op de strandwallen ontstane steden, dorpen en verbindingswegen zijn de oude duinen nu nog het best herkenbaar aan de landgoedbossen, die in de loop van de 18de en 19de eeuw werden aangelegd. Vooral rond Wassenaar en in Zuid-Kennemerland zijn de strandwallen in deze vorm, vaak met veenweiden op de tussengelegen strandvlakten, nog aardig te volgen.

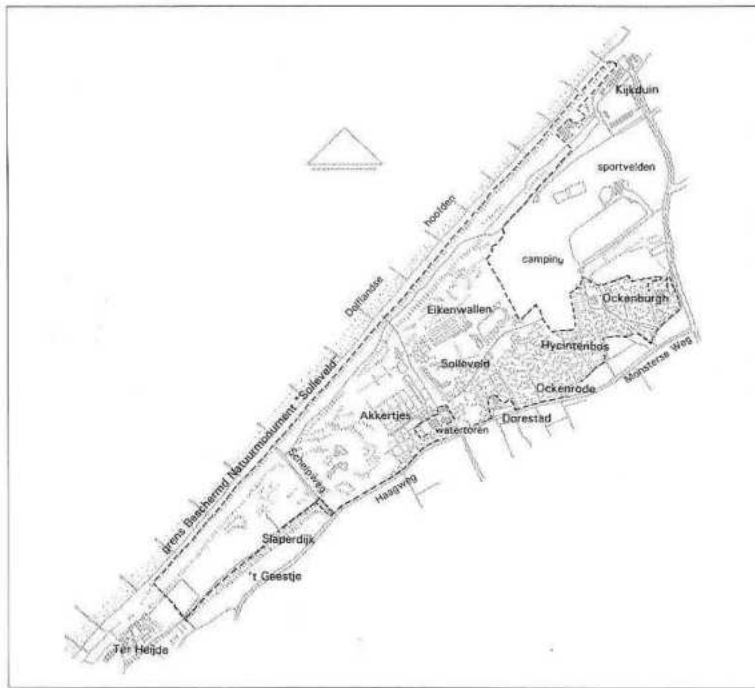
Figuur 1. Oude duinen (zwart) en jonge duinen (gestippeld) op de Hollandse vastelandskust (bron: J.A. Klijn, 1981).

Kustafslag als conserveermiddel

De Zuidhollandse strandwallen eindigen bij Solleveld, iets ten zuiden van Den Haag. Hier begint de invloedssfeer van de (vroegere) Maasmond. Door kustafslag is de zuidwestpunt verdwenen van de grote westelijke strandwal, die van Wassenaar via het Haagse Bos, de oude kern van Den Haag en Loosduinen doorloopt tot de huidige kustlijn bij Solleveld. Deze strandwal, die bij Wassenaar nog ruim 5 kilometer van zee ligt, loopt hier door tot de zeereep, amper 200 m van de hoogwaterlijn. Door sterke kustafslag zijn hier grote stukken jonge en oude duinen verdwenen. Zo lag in 1611 de kustlijn nog 600 m westelijker en zijn de jonge duinen nu bijna helemaal weggeslagen. Vermoedelijk is het mede hieraan te danken dat stukken van het oude duinlandschap bij Solleveld in hun middeleeuwse vorm bewaard zijn gebleven. De kustafslag veroorzaakte verdroging en toename van zoutinwaai, waardoor het gebied weinig ge-

Het landschap van Solleveld, met van voor naar achter: jonge duinen, wal-letjescomplex, open oude-duinakkertjes met infiltratieplassen, landgoedbossen en de watertoren van de voormalige WDM (foto: Fred Hess).

Figuur 2: Solleveld.

schikt was voor verdere ontginning. Aanleg van landgoedbos gebeurde alleen langs de noord-ooststrand, op ruim een kilometer van zee.

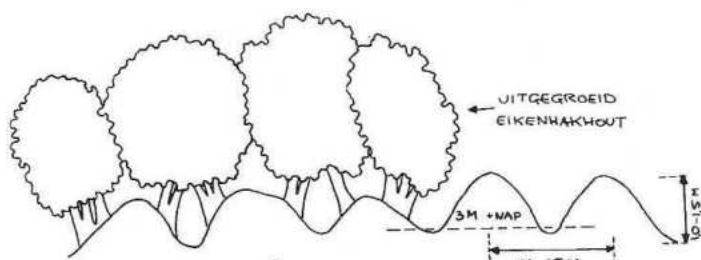
Romeinen en Merovingers

In het moerassige Holland kon op de droge strandwallen al vroeg worden gewoond en geboerd. Al vanaf 2700 voor Chr. hebben in Solleveld bijna continu mensen gewoond. Op alle plekken waar opgravingen zijn uitgevoerd of om andere redenen gaten zijn gegraven, werden belangwekkende archeologische vondsten gedaan. Ook aan het maaiveld, gewoon op de grond, werd van alles gevonden.

Van vóór de Romeinen zijn sporen aangetroffen uit de perioden van de Klokbeekcultuur (2700-2200 v.Chr.), de Hilversumcultuur (1800-1200 v.Chr.), de late bronstijd (1200-800 v.Chr.) en de ijzertijd (800-0 v.Chr.). Er zijn veel aardewerkvondsten en bewoningssporen opgegraven uit de Romeinse tijd, vooral in het noordoostelijk deel van het gebied.

In de vroege Middeleeuwen, zo rond 700, lag op de plaats van de huidige camping Ockenburgh een nederzetting van de Merovingers. Enkele honderden meters naar het zuiden is een urnen-grafveld gevonden uit dezelfde periode. In sommige delen van Solleveld is de tegenwoordige bovengrond dezelfde als die uit de Merovingische tijd. Dit geeft een goed idee van de - naar laag-Nederlandse maatstaven - hoge ouderdom van het landschap.

Figuur 3: Dwarsdoorsnede van de eikenwallen in Solleveld; het eikehakhout is op sommige plaatsen verwijderd.

Waar komen die wallen toch vandaan?

In het vlakke open middengebied van Solleveld zijn allerlei patronen van vierkante akkertjes en walletjes, die waarschijnlijk terug te voeren zijn op vroeger agrarisch gebruik. Helaas weten we niet zo goed wie ze heeft aangelegd, ook niet wanneer en waarom. We weten niet eens hoe ze genoemd werden.

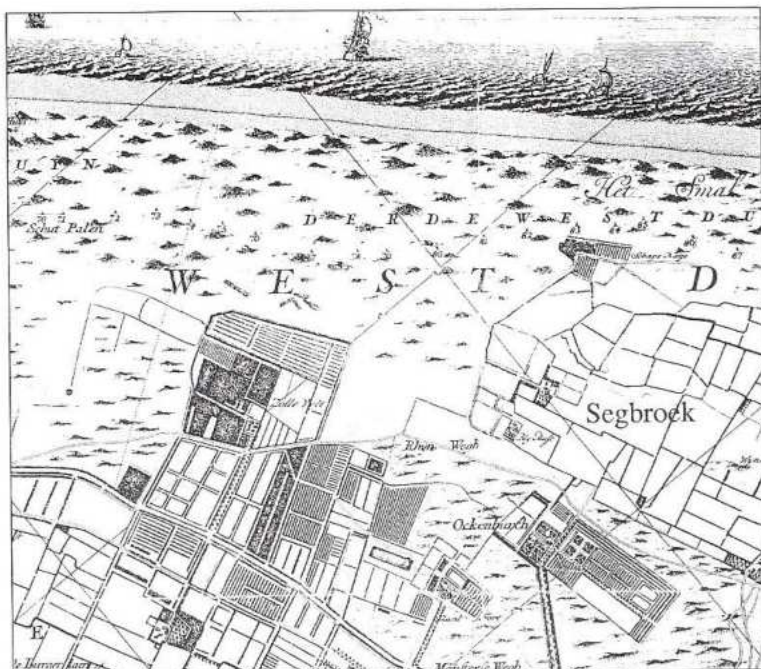
De oudste cultuurvormen zijn de eikenwallen (zoals ik ze zelf maar zal noemen). Ongeveer tien van deze wallen liggen in het westen van Solleveld parallel met de kustlijn, langs de voet van de jonge duinen. Deze zijn goed te zien op luchtfoto's, omdat de eiken er in de tweede wereldoorlog grotendeels zijn weggekappt. De wallen in de noordoostelijke bosrand zijn nog wel begroeid met doorgeschoten eikehakhout. Deze wallen staan juist haaks op de kustlijn en lopen door tot de Monsterseweg. Een schematische doorsnede van de eikenwallen is weergegeven in figuur 3.

De percelen in het akkertjescomplex in het zuidwestelijk deel van Solleveld meten ongeveer 50 bij 80 m en worden van elkaar gescheiden door walletjes van ca. 1 m hoog. In het oostelijk deel heeft rond 1900 ook eikehakhout gestaan, maar de bosrand is onder invloed van zeewind geleidelijk naar het oosten geschoven, zodat nu nog slechts een smal randje langs de Haagweg resteert.

Iets van de geschiedenis van eikenwallen en akkertjescomplex is af te leiden uit oude kaarten. De kaart van Delfland van Floris Baltasarsz uit 1611 is voor deze cultuurvormen niet gedetailleerd genoeg. Wel is goed te zien dat op het grootste deel de strandwallen tussen "Sgravenhaghe" en Solleveld niet (meer?) geboerd werd: ze zijn aangegeven als duintjes. Deze duintjes lopen door tot waar nu Ockenburgh en het Hyacinthenbos liggen. De rest van Solleveld was toen tot de voet van de nog brede jonge duinen wel in agrarisch gebruik. Waarschijnlijk was het daar door kwel uit de jonge duinen juist erg nat: op de kaart zijn twee sloten of beekjes aangegeven die naar het noordwesten afwaterden op de strandvlakte van de (nu bebouwde) Segbroekpolder.

De Delflandkaart van Cruquius uit 1712 is veel gedetailleerder, zoals te zien is in figuur 4. De landgoederen Ockenburgh en Hyacinthenbos zijn inmiddels gesticht in de strandwalduintjes van de kaart uit 1611. Van Ockenburgh wisten we dat het rond 1650 is aangelegd door Jacob Westerbaen. Rond de boerderij "Zolle Velt" zijn patronen te zien, die keurig korresponderen met de huidige eikenwallen. Op de plaats van het akkertjescomplex zijn echter nog duintjes aangegeven. Ze staan wel op de topografische kaart van 1850. De eikenwallen stammen in ieder geval van vóór 1712, maar verder is hun geschiedenis onduidelijk.

De enige vergelijkbare landschapselementen langs de Nederlandse kust zijn te vinden in de oude binnenduinen van Schouwen. De zogenaamde "elzenmeten" kennen een patroon van wallen en greppels dat veel op de eikenwallen lijkt. Elzenmeten zijn een laat-middeleeuwse cyclische cultuurvorm, typerend voor dit natte en schrale binnenduinlandschap. Steeds werd na enkele jaren beweiding het elzehakhout gekapt, waarna de wallen door de koeiemest en bladres-

Figuur 4: Deel van de Cruquius-kaart van Delfland uit 1712. Veel van de huidige landschap is al herkenbaar. De Segbroek-polder, een vroegere strandvlakte, is inmiddels verdwenen onder camping Ockenburgh, sportvelden en Haagse woonwijken.

ten voor een paar jaar voldoende vruchtbaar waren voor graanteelt. De greppels dienden voor ontwatering.

De omstandigheden in Solleveld moeten vroeger veel geleken hebben op die in de Schouwse binnenduinen. De kaart uit 1611 suggereert een (zeer) natte toestand. In historische bronnen wordt de boerderij Solleveld al halverwege de 14de eeuw vermeld. Het is niet onwaarschijnlijk dat ook de eikenwallen een restant zijn van een laat-middeleeuws agrarisch landschap. Mogelijk zijn de oorspronkelijke elzen vanwege de geleidelijke verdroging vervangen door eiken, die overigens ook sporadisch in de Schouwse elzenmeten voorkomen.

Relicten en zuurminnaars

De plantengroei vertelt op haar eigen manier de landschapsgeschiedenis van Solleveld. Type-rend zijn soorten die vrij algemeen voorkomen op de hogere zandgronden van oost en zuid-Nederland, maar in laag-Nederland zeldzaam zijn. Van west naar oost komen we op korte afstand van elkaar een merkwaardige mengelmoe van plantengemeenschappen tegen. De vegetatie van de jonge duinen blinkt vooral uit door afwezigheid. Van de vroeger veel bredere jonge duinen resteren alleen een dubbele zeereep (een "echte" met daarachter een in de jaren tachtig aangelegde verzwaring) en een smal randje met kalkrijke pioniervegetaties en wat duindoorns. De overgang van jong duin naar oud duin wordt gemarkeerd door het rijke voorkomen van kleine ruit.

De begroeiing van het open middengebied met akkertjes en wallekes lijkt nog geen oplossing te hebben gevonden voor de vele veranderingen in de afgelopen eeuw. Verdroging, verdwijnen van landbouw, aanplant en na 50 jaar weer kapten van naaldbos en infiltratie van oppervlaktewater dragen bepaald niet bij aan een goede vegetatie-ontwikkeling. Grote stukken zijn dan ook fors vergrast. Op andere plekken gaat het beter, met soms goed ontwikkelde korstmosvegetaties. Opmerkelijk is de zeer kalkmijdende

heidespurrie, een soort van de oude zandgronden, die tot voor kort niet langs de kust werd aangetroffen. Op graziger, soms betreden plekken groeien klein tasjeskruid, zandblauwtje, vilt-ganzerik en klein vogelpootje. Glad biggekruid is een weinig bekende Rode Lijst-soort uit categorie 1: zeer sterk bedreigd. Dit akkeronkruidje van schrale, zwak zure zandgronden kwam ooit regelmatig voor in het strandwallengebied, maar is, met de toenmalige landbouwwormen, nagenoeg verdwenen. Net als het Solleveldse landschap is glad biggekruid een relict uit vervlogen tijden.

In het noordoosten is het oude duinlandschap, zoals elders op de strandwallen bebost geraakt door aanleg van landgoedbos en uitgroei van eikenhakhout. Hoewel het bos er niet overal even florissant bij staat, zijn er stukken met een goed ontwikkelde stinze flora. Zeer kenmerkend voor het Solleveldse bos is het uitbundig voorkomen van wilde hyacint die, in tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden, oorspronkelijk is aangeplant. Op sommige plaatsen groeien naast de natuurlijke blauwe vorm groepjes met witte of roze bloemen.

De laatste heiden van het Haagse

In en rond de bossen liggen fraaie struikheideveldjes. Struikheide is een uitstekende indicator van arme, zure, vaak droge zandgrond. In sommige perioden was hij dan ook zeer algemeen in de oude duinen. Nog tot in het begin van de 20ste eeuw bedekten heidevelden grote stukken van de strandwallen bij Den Haag. Meer nog dan het bos is de heide beperkt tot het noordoosten van Solleveld. Waar struikheide groeit, op open plekken of langs de westrand van het loofbos, komen geen soorten van zwak zure bodem voor, zoals klein tasjeskruid of, in het bos, gewone salomonszegel. Ten zuiden van de heideveldjes komen deze soorten wel volop voor. De huidige verspreiding van struikheide correspondeert verrassend nauwkeurig met het destijds nog niet ontgonnen, duinachtige deel van de strandwal bij Ockenburgh op de kaart van Floris Baltasarsz uit 1611.

De paarse weelde van deze heide wist men ook in die tijd al te waarderen. Jacob Westerbaen, stichter van Ockenburgh, chirurgijn en amateurdichter, beschreef deze in de 17de eeuw al in lyrische ontboezemingen. En precies dezelfde heide waarover meer dan driehonderd jaar geleden gedichten werden geschreven ligt daar nu nog, inmiddels wel een stuk kleiner.

Met dank aan drs. L. van der Valk voor welkome suggesties.

Drs. C.T.M. Vertegaal is zelfstandig ecologisch adviseur.

Literatuur

1. LUCAS, J.J.J.M. (1993). Duinlandschapskaart van Solleveld. Duinwaterbedrijf Zuid-Holland, Den Haag.
2. OMMERING, G. VAN (1989). Ontwerp-beheersvisie beschermd natuurmonument "Solleveld". Bureau Duin en Kust, Leiden.
3. VALK, L. VAN DER (1986). Inventarisatie van archeologische waarden van de duinterreinen Solleveld en Ockenburgh. Gemeente 's-Gravenhage.
4. VERTEGAAL, C.T.M. (1993). De flora van het WDM-gebied (Solleveld). Bureau D&K, Leiden.